

УДК 338.054.23

DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V37\(2023\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V37(2023)-12)

Самборська О. Ю., кандидат економічних наук, доцент кафедри публічно-правових дисциплін, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ORCID: 0000-0002-1911-9138

e-mail: super_oksana30@ukr.net

Причини зростання зовнішньої трудової міграції

Анотація. Розглянуто зростання міграцій та необхідність врегулювання таких процесів в країні. Постає необхідність використання позитивного потенціалу трудових міграцій з метою розвитку, мінімізації негативних наслідків, забезпечення прав і свобод мігрантів. Доведено, що зменшення міграцій має бути одним із пріоритетних завдань державної міграційної політики країни. Внаслідок того, що Україна одночасно є державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків, забезпечення державного регулювання у сфері міграції є складним завданням, розв'язання якого потребує комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення. Визначено, що на сучасні міграційні процеси, що відбуваються в Україні, впливають кілька важливих чинників, які виявилися недостатньо рішучими та послідовними, просування європейської та євроатлантичної інтеграції, зокрема набуття безвізового режиму з Європейським Союзом. Міграційний досвід та розгалужені мережі, що сформувалися в результаті багаторічної участі українців у міграціях є негативним процесом для соціально-економічного розвитку країни. Постає необхідність чітких та конкретних дій з боку державних інститутів щодо врегулювання потоків міграцій, втрати працездатного населення, молоді та витоку українського інтелекту за межі країни.

Визначено, що міграція є визначальним проявом процесу глобалізації, має об'єктивний характер і навряд чи може бути зупинена, принаймні в демократичний спосіб. Імовірно, чим далі, тим більше масштаби міграції зростатимуть, зокрема завдяки тому, що активне й мобільне населення упродовж життя декілька разів змінюватиме місце проживання, включно з країною (контингентом).

Виявлено, що головною складовою міграцій у сучасному світі є переселення через економічні чинники, передусім тимчасові переміщення з метою отримання більших заробітків. Обґрунтовано, що у таких міграціях вирішальну роль відіграє співвідношення якості життя у країнах (регіонах) походження (проживання) і країнах (регіонах) спрямування мігрантів. На жаль, достатньо масштабними є і вимушені переселення, викликані конфліктами, війнами, техногенними та екологічними катастрофами.

Ключові слова: міграція; кадри; економіка; наслідки; розвиток.

Oksana Samborska, PhD in economics, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Reasons for the Growth of Foreign Labor Migration

Abstract. Introduction. In the conditions of intensive migrations, the need to regulate such processes is increasing, there is a need to use the positive potential of labor migrations for the purpose of development, minimizing negative consequences, ensuring the rights and freedoms of migrants. That is why reducing migration should be one of the priority tasks of the country's state migration policy. As a result of the fact that Ukraine is at the same time the country of origin, destination and transit of migrants, the territory of migration flows of different characteristics, different directions and different scales, ensuring state regulation in the field of migration is a complex task, the solution of which requires a complex, systematic approach, adequate funding, personnel and scientific software. The modern migration processes taking place in Ukraine are influenced by several important factors, which turned out to be insufficiently decisive and consistent, the promotion of European and Euro-Atlantic integration, in particular, the acquisition of a visa-free regime with the European Union. The migration experience and extensive networks formed as a result of the long-term participation of Ukrainians in migrations are a negative process for the socio-economic development of the country.

Purpose. The desire of Ukrainians to improve their material situation is always a motive for migration, directly economic, both within the country and abroad. Since income from employment is the main component of financial status, labor migration is most characteristic of residents of low-wage countries. Today, it is very important to set the right vector in the direction of preserving and using the labor potential of Ukraine, for the development and uplifting of the economy as a whole.

Results. Study of external migration of labor potential and determination of the consequences of social and psychological stress in families. To draw parallels between the level of actual unemployment of Ukrainians and changes in the real income of their families, as one of the reasons for the increase in external labor migration of the population.

Conclusions. The importance of the implementation of direct functional duties of state authorities: promoting the creation of new jobs for the unemployed, preventing the mass exodus of young people and the able-bodied population, controlling and regulating the demographic crisis, combating unregulated migration.

Keywords: migration; personnel; economy; consequences; development.

¹Стаття надійшла до редакції: 25.01.2023

Received: 25 January 2023

JEL Classification: O15.

Постановка проблеми. Бажання українців покращити своє матеріальне становище завжди виступає мотивом міграцій, безпосередньо економічним, як всередині країни так і за кордоном. Оскільки доходи від зайнятості є основною складовою матеріального становища, трудова міграція найбільше притаманна мешканцям країн із низьким рівнем оплати праці. Сьогодні дуже важливо задати правильний вектор у напрямку збереження та використання трудового потенціалу України, задля розвитку та підняття економіки в цілому. Стабільність та добробут усіх членів домогосподарств України – одне з перших завдань держави для громадян. Повага до прав людини, орієнтація на інтеграцію до Європи, набуття безвізового режиму з країнами Європейського Союзу відкрили для громадян України можливість вільного перетину кордону, здійснення поїздок з метою працевлаштування, навчання, лікування, туризму та відпочинку.

Міграція є одним із джерел надходження коштів в іноземній валюті, сприяє обміну знаннями та отримання досвіду розвинених країн світу. Водночас вона зумовлює виникнення ризиків пов'язаних із виїздом працездатного населення на роботу за кордон, втратою частини трудового та інтелектуального потенціалу. Пандемія COVID-19, обмеження транскордонної мобільності суттєво загострили ці ризики. Посилилася тенденція перетворення частини тимчасової трудової міграції на постійну, зросли еміграційні настрої українців, водночас привабливість України для іммігрантів залишилася невисокою. Крім обставин соціально-економічного характеру, важливим чинником виштовхування населення залишається ведення військових дій на території України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Практичним дослідженням та аналізом проблеми

міграції в Україні займалися та продовжують розвивати цю тему численна кількість науковців. Не менш важливими є праці К. М. Ніколаєць, Т. С. Ожелевської [9], що висвітлюють освітню міграцію як розвиток територіальних міграційних систем, тим самим поповнюючи європейські територіальні утворення українськими студентами, а в подальшому потенційною робочою силою. Дослідниця міграцій О. Малиновська [7] у своєму дослідженні аналізує процеси внутрішньодержавної міграції, що пов'язані із військовими діями, а також обсяги міграції, передбачено майбутні тенденції зростання зовнішньої міграції висококваліфікованих кадрів та молоді.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є дослідження зовнішніх міграцій трудового потенціалу та визначення основних причин міграційних потоків, окреслення наслідків для соціально-економічного розвитку України.

Основні результати дослідження. Зменшення виробничих потужностей та скорочення виробництва вимушено призвело до втрати робочих місць в країні та розповсюдженню масового безробіття. Застосування сучасних технологій та техніки спричинило зменшення потреби у кваліфікованих працівниках, що привело до структурного (технологічного) безробіття, яке створює невинуваті економічні наслідки для країни.

Задля суспільного добробуту, коли держава виконує функцію страхувальника від втрати роботи, виплачуючи безробітним компенсацію за втрату роботи, безробіття має подвійне навантаження на державний бюджет. З однієї сторони, людина, яка втратила роботу, перестає сплачувати податки до державного бюджету (податок на доходи зайнятих), з іншої сторони вона отримує компенсації за втрату роботи з державного бюджету.

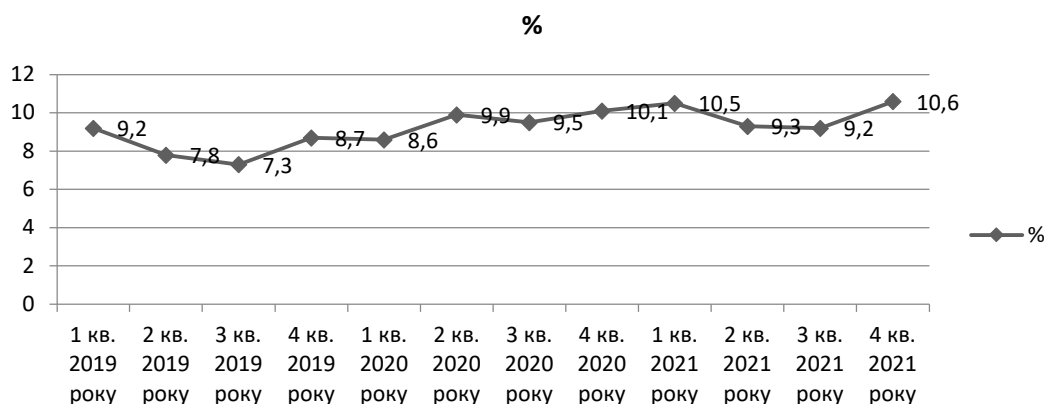

Рисунок 1 – Рівень безробіття населення віком від 15-70 років до робочої сили відповідного віку 2019-2021 рр., (%)

Джерело: побудовано автором за даними [1]

Починаючи з березня по серпень 2020 року, (в період жорстких карантинних обмежень), службою зайнятості було надано статус безробітного 431,8 тис. осіб, що на 67% більше, ніж за період 2019 року. Станом на 01.01.2021 року на одне вільне робоче місце претендувало 11 безробітних проти 6 осіб відповідного періоду 2020 року. Численним було приховане безробіття на піку карантину, за даними соціологічних досліджень, перебували в неоплачуваних відпустках або працювали неповний робочий день 17% робочої сили. Якщо в березні 2020 року лише 7 % респондентів працювали неповний робочий день, то в квітні цього ж року вже ця цифра сягала 20%. Внаслідок налагодження окремих видів робіт дистанційно (он-лайн), зріс попит на ІТ-фахівців, додаткових працівників потребувала логістика та транспортні перевезення, водночас значні скорочення персоналу відбулися у сфері послуг, готельно-

ресторанному бізнесі. Така економічна ситуація позначилася на рівні добробуту населення, за даними досліджень домогосподарств, реальні доходи у II кварталі 2020 року різко зменшилися [11].

За результатами обстеження робочої сили в IV кв. 2021 року кількість зайнятого населення віком 15 років і старше становила 15,4 млн. осіб, а у віці 15-70 років цей показник сягнув 15,3 млн. осіб. Кількість безробітного населення віком 15 років і старше й у віці 15-70 років склала по 1,8 млн. осіб. [11].

Попри відновлення зростання наявного доходу домогосподарств у другій половині 2020 року, чому сприяли індексація пенсій, збільшення мінімальної заробітної плати і прив'язаних до неї платежів, а також державні програми з підтримки пенсіонерів та підприємців, зростання реальних доходів у 2020 році у порівнянні з попереднім роком суттєво зменшилось (рис. 2.).

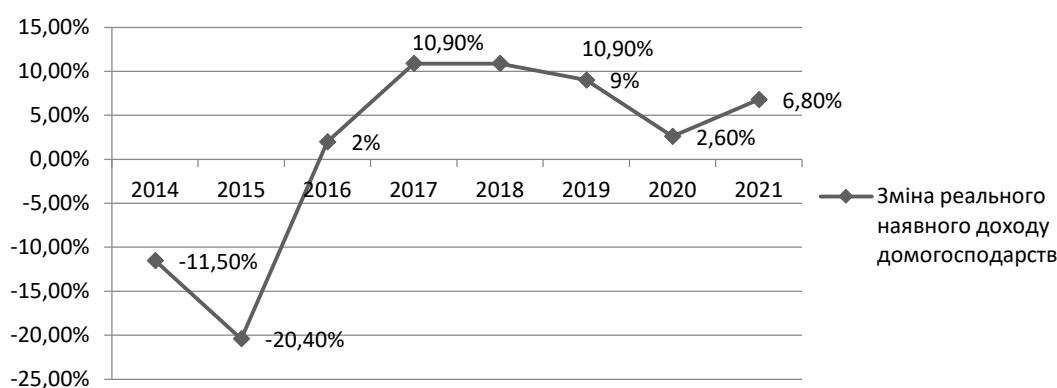

Рисунок 2 – Зміна реального наявного доходу домогосподарств у % до попереднього року, 2014-2021 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [2]

Заробітна плата в національній валюті зростала (рис. 3.), у доларовому еквіваленті внаслідок падіння курсу гривні. Середня зарплата українців протягом січня – листопада 2020 року зменшилася приблизно на

7%, і залишається однією з найнижчих в Європі. Сума заборгованості з виплати заробітної плати зросла майже на 50% в країні.

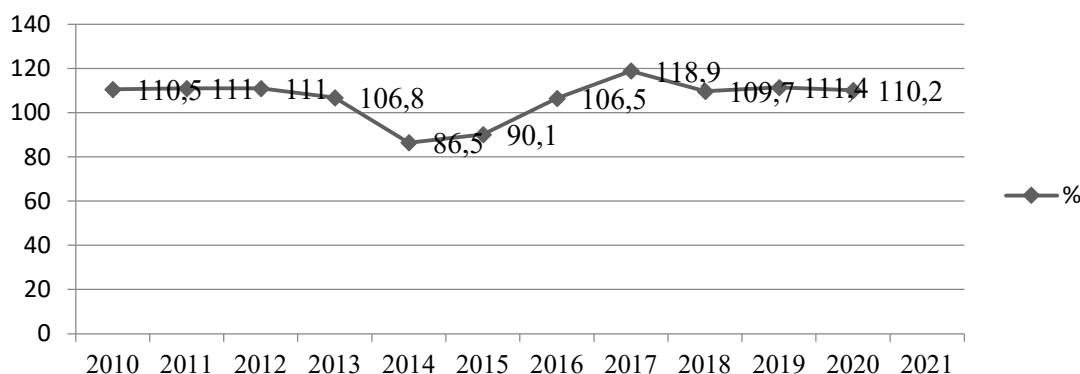

Рисунок 3 – Індекс реальної заробітної плати, 2010-2021 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [2]

Зберігається значна диференціація оплати праці за видами економічної діяльності та за регіонами. Так, у

2020 році найвище оплачувалася робота в повітряному транспорті, де середня зарплата була у 2,4 рази вища,

проти оплати праці в сфері охорони здоров'я, та у 2,6 рази більшою, ніж у працівників бібліотеки, архіву, музею. Середня заробітна плата у місті Києві у 1,5 рази перевищувала цей показник по Україні в цілому та була майже у 2 рази вищою, ніж в низці областей: Чернігівській, Кіровоградській та Волинській. Проте, у 2021 році динаміка індексу заробітної плати свідчить про зменшення показнику на 1,2 в.п. проти 2020 року, що є підтвердженням виїзду працездатного населення з країни.

Протягом кількох років до пандемії закріпилася тенденція до зменшення відсотка людей, що

перебувають за межею бідності, за межею бідності залишалися майже 9 млн. громадян (рис.4.). Якщо в 2015-2016 рр. доходи нижче фактичного прожиткового мінімуму отримували більше половини українців, то у 2019 році цей показник зменшився до рівня 23,1%. Негативні наслідки вимушеного закриття бізнесу через пандемію, позначилися на зростанні рівня бідності, а саме: абсолютна бідність (менше 5,5 дол. США на день) зростає з 2,1% в 2019 році до 2,3% в 2020 році; показник бідності, що розраховується відносно фактичного прожиткового рівня, збільшився в 2020 році на 0,1 відсоткового пункту.

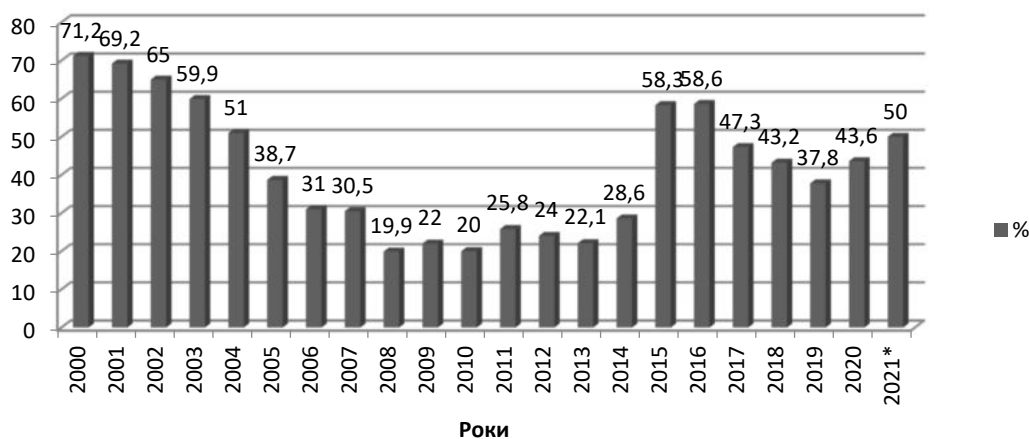

Рисунок 4 – Рівень бідності в Україні, 2000-2021 рр., %
*2021 р. (9 місяців)

Джерело: побудовано автором за даними [10]

Також на рівень бідності впливають внутрішні переміщення населення та виїзди на постійній основі до великих міст з сільської місцевості. Відповідно до даних про реєстрацію/зняття з реєстрації за місцем проживання, в межах України щорічно переїжджають з одного населеного пункту до іншого більше 500 тис. осіб. Протягом 2010-2020 років чисельність сільського населення зменшилася на 11,6%, тоді як міського – на 7,6%. Лише за 2019 рік через внутрішню міграцію чисельність містян зросла приблизно на 20 тис. осіб, а селян відповідно зменшилась. Після 2018 року зафіксовано зменшення сільської поселенської мережі на 6 сіл. На межі зникнення перебувають до 5 тисяч малолюдних сіл, де проживають менше 50 осіб [6]. У 2020 році в умовах карантину темпи відтоку сільського населення до міст сповільнилися, сальдо внутрішньої міграції для сільської місцевості залишилося від'ємним, однак було практично вдвічі меншим, ніж попереднього року (11 тис.). Село втрачає жителів найперше через міграцію молоді. Вікова група 15-19 років сформувала в 2019 році 43% від'ємного міграційного сальдо сільського населення. Найбільш привабливими містом для внутрішніх мігрантів є столиця Київ, а також області, центрами яких є найбільші міста України: Дніпро, Харків, Одеса, Львів.

У всіх інших регіонах країни фіксується від'ємне сальдо внутрішньої міграції. Складовою внутрішніх переміщень молоді є один із видів міграції - освітня. За оцінками Міністерства освіти та науки України, у 2019-2020 навчальному році з-поміж 1,27 млн. студентів близько 50% потребували місць у гуртожитках, тобто прибули на навчання з інших населених пунктів. Більшість освітніх мігрантів прямують до столиці, а також інших мегаполісів [4], де розташована майже половина українських закладів вищої освіти та навчається близько 60% усіх студентів. Привабливість проживання у великих містах зумовлена розвинутою соціальною інфраструктурою, більшою ймовірністю працевлаштування, та вищою оплатою праці. У 2020 році середня зарплата у місті Києві була в 1,5 рази вищою, ніж в Україні в цілому, а рівень безробіття – майже у 1,5 рази нижчий. Натомість, зростанню великої чисельності жителів великих міст гальмує висока вартість житла та споживчих цін на продукти та послуги. У 2019 році міграційний приріст Києва становив 17,2 тис. осіб, тоді як Київської області – 27,3 тис. осіб, тобто у півтора рази більше. За даними обстеження економічної активності населення 16,3% зайнятого населення працездатного віку, а це понад 2 млн осіб, працюють в іншому населеному пункті, ніж

той, де вони проживають [5]. У перспективі науковці передбачають ослаблення внутрішньої міграції під впливом активної політики місцевого розвитку та децентралізації управління [6]. Водночас реформа освіти, націлена на створення опорних навчальних закладів, що супроводжується скороченням чисельності малокомплектних сільських шкіл, стимулюватиме міграцію сімей з дітьми та молоді у зв'язку з освітніми потребами. Сприятиме активізації міграції також і ліквідація порядку реалізації соціальних прав за місцем реєстрації, зокрема, право звертатися до медичного закладу незалежно від місця реєстрації.

За даними Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщених осіб, середньодушовий дохід у домогосподарствах становить - 3651 гривень на особу (березень 2021 року), а це на третину нижче фактичного прожиткового мінімуму - 4224 грн. у відповідному періоді 2021 року. До того ж, у 2020 році в умовах карантину дохід внутрішньо переміщених осіб був нижчим, ніж у 2019 році. Значна частина переселенців змушена отримувати державну підтримку, яка є для них другим джерелом доходу після заробітної плати. Найгострішою проблемою внутрішньо переміщених осіб залишається відсутність власного житла, лише 12% мають житло, а 60% орендують, включаючи 15% внутрішньо переміщених осіб живуть у родичів чи знайомих [11].

За даними моніторингу за березень 2021 року зайнятість внутрішньо переміщених осіб зростає і становить 49 відсотків. Зайнятість всього населення України віком 15-70 років становить – 56 відсотків. З-поміж працюючих українців в цілому в неоплачувані відпустки було відправлено 17% у зв'язку з карантинними обмеженнями. У березні 2021 року 39% респондентів заявили, що не мають наміру повертатися до місць попереднього проживання на непідконтрольній території навіть у разі закінчення конфлікту, а у червні 2019 року таких було 34 відсотків [11].

Усі окреслені проблеми в сукупності становлять величезну загрозу для економічного розвитку країни

та стають основними причинами вимушеного виїзду населення за межі країни. До початку пандемії у 2019 році, громадяни України перетнули державний кордон у напрямку виїзду майже 30 млн разів. Збільшенню кількості закордонних подорожей великою мірою посприяло набуття в 2017 році безвізового режиму з країнами Європейського Союзу. За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології НАНУ, якщо в 2018 році можливість безвізових поїздок скористалися 7,6% респондентів, то в 2019 році бажали було 14,4%. В основному подорожували (14,4%), відвідували родичів і друзів (9,5%), водночас 8,2% шукали під час поїздок можливостей для працевлаштування. Протягом карантину право громадян на виїзд за кордон не обмежувалося. Проте припинення пасажирських перевезень та обмеження в'їзду з боку зарубіжних держав, як і побоювання негативних наслідків подорожей для здоров'я, призвели до значного скорочення транскордонної мобільності українців. У 2020 році чисельність перетинів громадянами кордону у напрямку виїзду була майже втричі меншою, ніж попереднього року - 11,2 млн. осіб. Іноземці масово виїжджали з держави, тоді як українці активно поверталися на батьківщину, натомість виїзд громадян за кордон суттєво скоротився. Чисельність в'їзду українців переважала чисельність виїзду у березні 2020 році на 300,8 тис., у квітні – на 100 тис., у травні – на 53 тис. Проте уже у червні-липні кількість виїздів перевищила кількість в'їздів на 156 тис. осіб. Відбулося незначне позитивне сальдо в'їзду/виїзду громадян України (+80 тис. осіб), тоді як у попередні роки воно було від'ємним, зокрема в 2019 році становило - 200 тисяч осіб. Європейський напрямок є основним для транскордонної мобільності українців. Стабільно зростає чисельність громадян України, які мають дозволи на перебування в ЄС, на кінець 2020 року їх нараховувалося приблизно 1,3 млн, з яких 499,5 тис. проживали в Польщі, 223 тис. – в Італії, 165,6 тис. – в Чехії, 94 тис. – в Іспанії. Саме українці отримують найбільшу, у порівнянні з громадянами інших третіх країн, кількість вперше оформлених дозволів на перебування в Європейському Союзі.

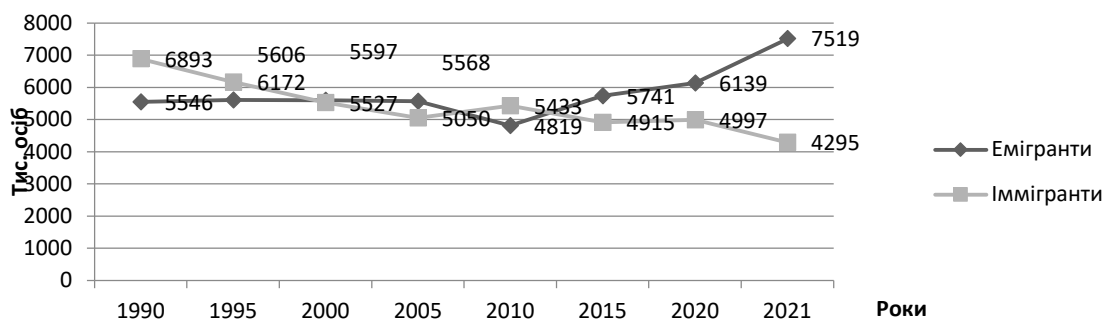

Рисунок 5 – Кількість емігрантів та іммігрантів, 1990-2021, тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними [2]

Можемо спостерігати динаміку щорічного зменшення кількості осіб, що прибувають на територію України, так у 1990 році чисельність становила - 6893 тис. осіб, а вже у 2021 році - 4295 тис. осіб. Різниця між кількістю осіб, які прибули та кількість осіб які вибули з території України становить сальдо міграції. Так, у 1990 році сальдо міграції становило + 1347 тис. осіб.; у 2000 році -70 тис. осіб, а вже у 2021 році становить від'ємне значення -3224 тис. осіб. Прослідковуємо щорічне

збільшення осіб, які виїжджають з території України, а це погано впливає на економічний розвиток країни.

За даними Європейської статистики, збільшується чисельність громадян України, які мають в країнах ЄС статус довготривалого мігранта. Лише в 2017 році, в Німеччині було 3,4 тис. осіб, в Італії - 2,7 тис. , в Польщі – 2,4 тис., близько 2 тис. в Португалії, в Чехії - 1,2 тис. осіб (рис. 6.).

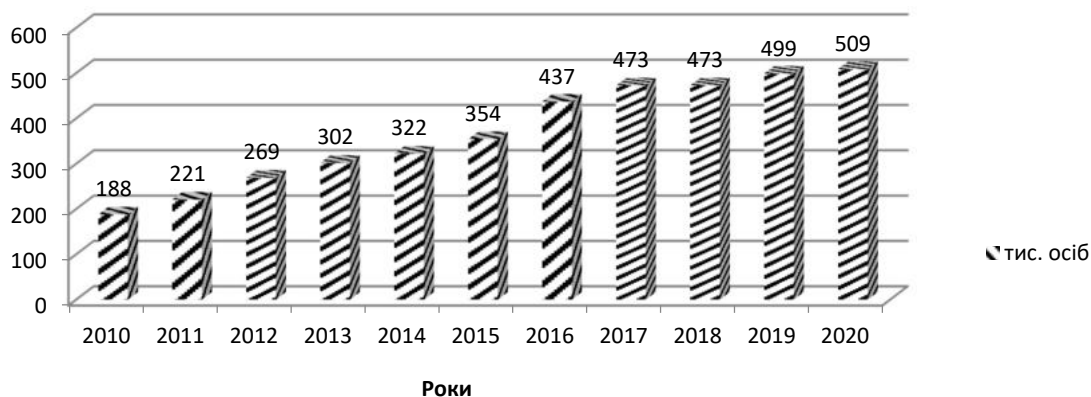

Рисунок 6 – Чисельність громадян України, які мають статус довготривалого мігранта в країнах ЄС, тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними [9]

Вплив міграції на Україну багатогранний: посилює загрозу депопуляції, призводить до втрати частини трудового та інтелектуального потенціалу і тим самим може перетворитися на чинник гальмування економічного розвитку. Водночас, за підрахунками вчених, за відсутності міграції безробіття в Україні було б на 36,7% вищим. Робота за кордоном є джерелом доходу, добробуту сімей і життєвого досвіду. Завдяки закордонним заробіткам покращується фінансовий стан та якість життя членів сімей. Так, хоча в цілому по Україні в 2010-2017 роках відносний показник бідності (менше від 75% медіанних сукупних витрат) збільшився, у західних регіонах, де трудова міграція за кордон є найпоширенішою, він зменшився.

Висновки. У процесі проведеного дослідження встановлено, що головною причиною стрімкого скорочення населення України слід вважати зростаючі обсяги зовнішньої міграції, яка створює загрози соціально-економічному розвитку та національній

безпеці України. Слід констатувати, що зростання зовнішньої трудової міграції пов'язано з бажаннями та намірами трудових мігрантів заробляти більше, саме тому основні міграційні потоки спрямовані до країн із вищим рівнем розвитку та високою якістю життя. З'ясовано, що більшість емігрантів проживають на території пострадянських держав і здійснили переїзд ще до розпаду відповідного Союзу, тобто були на той момент внутрішніми мігрантами. Також спостерігається збільшення кількості громадян України, які мають в Європейському Союзі статус довготривалого мігранта. Як результат проведеного дослідження, варто наголосити на важливості здійснення своїх прямих функціональних обов'язків державних органів влади, а саме: сприяння створенню нових робочих місць для безробітних; запобіганню масовому виїзду молоді та працездатному населенню; контроль та регулювання демографічної кризи; протистояння нерегульованій міграції, тощо.

Література:

1. Експрес - випуск «Зайнятість та безробіття населення в IV кварталі 2020 року». Київ : Державна служба статистики України, 2021. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/33.pdf> (дата звернення: 24.10.2022).
2. Експрес - випуск «Доходи та витрати населення у 2020 році». Київ : Державна служба статистики України, 2021. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/37.pdf> (дата звернення: 14.09.2022).
3. Українське село: вимирання чи еволюція? URL: <https://tyzhden.ua/Society/219622> (дата звернення: 09.09.2022).
4. Міністерство освіти і науки готує Концепцію державної програми відновлення та розбудови мережі гуртожитків для студентів закладів вищої освіти в Україні. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/mon-gotuye-konceptiyu-derzhavnoyi-programi-vidnovlennya-ta-rozbudovi-merezhi-gurtozhitkiv-dlya-studentiv-zakladiv-visshchoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 04.10.2022).
5. Робоча сила України 2019: статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2020. URL : ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf (дата звернення: 04.11.2022).

6. Українське суспільство: міграційний вимір. Національна доповідь. Київ : Національна академія наук України, 2018. 183 с. URL : https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf (дата звернення: 14.09.2022).
7. Малиновська О. А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? URL : <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migrationukraine-what-to-expect-in-the-nearfuture-part-2> (дата звернення: 24.12.2022).
8. Николаєць К. М., Ожелевська Т. С. Сучасна освітня міграція і Україна. *Економіка і держава*. 2021. № 9. С. 52-56.
9. Як змінювався рівень бідності в Україні останні 20 років. *Слово і Діло*. Аналітичний портал. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/16/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvavsya-riven-bidnosti-ukrayini-ostanni-20-rokiv> (дата звернення: 24.12.2022).
10. Майже половина українців на межі бідності: навіть із роботою не можуть забезпечити сім'ї. URL : <https://thepage.ua/ua/news/riven-bidnosti-v-ukrayini-pidsumki-2020-roku-prognoz-2021> (дата звернення: 09.12.2022).
11. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – дев'ята хвиля дослідження: аналітичний звіт. Center of economic recovery, 2022. URL : https://gradus.app/documents/295/Gradus_EU_wave_9_UA.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

References:

1. Express - issue «*Employment and unemployment of the population in the IV quarter of 2020*» (2021). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/33.pdf> [in Ukrainian].
2. Express - issue «*Income and expenditure of the population in 2020*» (2021). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/37.pdf> [in Ukrainian].
3. Ukrainian village: extinction or evolution? (2022). Retrieved from <https://tyzhden.ua/Society/219622> [in Ukrainian].
4. The Ministry of Education and Science is preparing the Concept of the state program for the restoration and development of the dormitory network for students of higher education institutions in Ukraine (2022). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/mon-gotuye-koncepciyu-derzhavnoyi-programi-vidnovlennya-ta-rozbudovi-merezhi-gurtzohitkiv-dlya-studentiv-zakladiv-vishchoyi-osviti-v-ukrayini> [in Ukrainian].
5. Labor force of Ukraine (2019). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf [in Ukrainian].
6. Ukrainian society: migration dimension. National report (2018). Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf [in Ukrainian].
7. Malinowska O. A. Labor migration of the population of Ukraine: what to expect in the near future? (2022). Retrieved from <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migrationukraine-what-to-expect-in-the-nearfuture-part> [in Ukrainian].
8. Nikolayets, K. M. & Ozhelevska, T. S. (2021). Modern educational migration and Ukraine. *Economy and the state*, 9, 52-56 [in Ukrainian].
9. How the level of poverty in Ukraine has changed over the past 20 years. Word and Deed. Analytical portal (2022). Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/16/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvavsya-riven-bidnosti-ukrayini-ostanni-20-rokiv> [in Ukrainian].
10. Almost half of Ukrainians are on the verge of poverty: they cannot provide for their families even with work (2020). Retrieved from <https://thepage.ua/ua/news/riven-bidnosti-v-ukrayini-pidsumki-2020-roku-prognoz-2021> [in Ukrainian].
11. Migration and socio-political attitudes during the full-scale war of Russia against Ukraine - the ninth wave of research. Analytical report (2022). Center of economic recovery. Retrieved from https://gradus.app/documents/295/Gradus_EU_wave_9_UA.pdf [in Ukrainian].

